

position, choosing one's own strategies of behavior, individual lifestyle of the individual.

The potential of autoagresiveness in the process of developing self-consciousness is manifested through the ability to direct consciousness to one's own mental processes, including the complex world of one's experiences, the need to know oneself as a person.

The main tendency in the study of aggression in the context of the development of independence concerns the ability to defend oneself, to evaluate oneself not only because of the demands of other authoritative persons, but also through one's own requirements.

It is emphasized that the constructiveness or destructiveness of aggressive actions depends on the balance of socialization processes, as well as on providing the personality of opportunities for conscious choice, freedom and responsibility.

Key words: *aggressiveness, independence, choice, subjectivity, awareness, authenticity, independence.*

УДК 316.626

Павлюк М.М., Близнюк Т.А.

РОЗВИТОК САМОСТІЙНОСТІ ЯК ЧИННИКА ПОДОЛАННЯ ДЕЗАДАПТАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ

Відомості про авторів: *Павлюк Марія Михайлівна*, кандидат психологічних наук, доцент кафедри психології МАУП, м. Київ, *Близнюк Тетяна Арсеніївна*, студентка Навчально-наукового інституту міжнародних відносин та соціальних наук МАУП, м. Київ

У статті розглянуто роль самостійності як особистісної якості у процесі подолання дезадаптації особистості. Визначено, що у дезадаптованих осіб сформований комплекс безнадійності та безпорадності, що є крайнім варіантом прояву несамостійності особистості. Обґрунтовано думку про те, що цілеспрямований розвиток самостійності особистості як інтегративної якості може допомогти здолати стан дезадаптації та спрямувати особистість у соціально прийнятне русло, а також у цілому сприяти процесу соціально-психологічної адаптації. Механізмами розвитку самостійності у напрямку поліпшення якості адаптивних процесів є: розвиток внутрішньої мотивації особистості, усвідомлення власної самоцінності, можливості вибору, здатності приймати самостійні рішення, відповідальності, наявність життєвої перспективи, що сприятимуть свідомому керівництву власною поведінкою, практичною діяльністю відповідно до власних поглядів і переконань. Сформованість цих механізмів дасть змогу успішно долати перешкоди та труднощі на шляху до реалізації обраного способу життя особистості та гармонійно вибудовувати міжособистісну взаємодію з

іншими людьми на основі сформованого власного психологічного простору життєдіяльності.

Розкрито нове розуміння самостійності як чинника подолання дезадаптації через контекст критичних періодів особистісного розвитку, які висувають нові вимоги до різного роду компетентностей: аутопсихологічної, пізнавальної, предметної, міжособистісної, внутрішньогрупової, технологічної та кроскультурної, які забезпечують здатність відстоювати власну точку зору та приймати самостійні рішення.

Ключові слова: дезадаптація, самостійність, адаптація, самостійні рішення, компетентності.

Постановка проблеми. На сучасному етапі змін, які відбуваються у нашій державі проблема дезадаптації особистості набуває особливої актуальності. У зв'язку із трансформаціями у різних сферах: економіці, політиці, бізнесі, освіті, медицині, які часто демонструють розбіжності між тим, що декларується та тим, що реалізується насправді у певній галузі. Внаслідок цього виникає розбалансованість, яка відображає стан нинішнього суспільства загалом, та окремої особистості зокрема, що призводить до внутрішньоособистісних конфліктів та дезадаптації особистості.

Візьмемо для прикладу трансформації у сфері освіти. Новий Закон України про вищу освіту має багато на перший погляд цікавих і корисних змін. Та не всі вони, на жаль можуть бути втілені на практиці через низку як об'єктивних, так і суб'єктивних чинників. Сучасні тенденції її реформування зводяться до того, що набуття знань, умінь і навичок усіх суб'єктів навчально-виховного процесу має відбуватися самостійно, а учням чи студентам необхідно самотужки здобувати знання та засвоювати соціокультурний досвід за допомогою самонавчання, самоорганізації. Та чи в багатьох сучасних учнів, студентів сьогодні є сформованою така особистісна риса як самостійність? Як свідчать наші попередні дослідження у цьому напрямку, навіть у студентів старших курсів чи учнів старшокласників недостатньо сформованою є ця особистісна якість. А численні психологічні консультації батьків уже дорослих дітей також підтверджують той факт, що несформованість самостійності призводить до дезадаптації: комп'ютерної залежності, нереалізованості у професійній діяльності, відсутності бажання працювати взагалі.

Державні освітні програми передбачають докорінне реформування концептуальних засад освіти і спрямування зусиль на розкриття талантів і творчих здібностей молодого покоління. Останні дослідження розвитку особистості свідчать, що талант не елітарне явище, як вважали колись традиційна психологія, а закономірний процес гармонійного розвитку душі і тіла, який зумовлює психічне здоров'я і творчу спроможність.

Аналіз останніх досліджень. В останні роки явище дезадаптації як серед дітей і підлітків, так і серед дорослого населення стало предметом численних медичних, психофізіологічних і психологічних досліджень. Дослідження доводять ознаки дезадаптації без виражених невротичних

порушень у значної частини людей. Відомо, що особливо чутливими у відношенні до розвитку стану дезадаптації особистості є критичні періоди зміни умов соціалізації.

За цих умов у нашому суспільстві дуже гостро постає проблема соціальної адаптації та збереження психічного здоров'я особистості. Система виховання та освіти вимагає суттєвих змін методики, цінностей та змісту підготовки нової генерації до життя. Тому проблема подолання соціальної дезадаптації є актуальною і потребує пильної уваги з боку фахівців.

У сучасній літературі розкривається багато чинників адаптації-дезадаптації особистості серед яких у першу чергу слід назвати: Образ Я особистості (А.М. Грись), ціннісні орієнтації (Н.Ю. Максимова), рефлексію (В.М. Щербина-Прилука), саморегуляцію (О.В. Максим), прогностичні здатності (Т.А. Рябовол), сугестивність (І.Ф. Манілов), спрямованість (Л.А. Філоненко) та ін. Водночас недостатньо уваги приділяється окремим особистісним рисам, які на наш погляд є безпосередніми детермінантами соціально-психологічної дезадаптації.

Дослідження, які висвітлюють теорії соціально-психологічної адаптації особистості Н.Ю. Максимова, В.Д. Менделевич, А.А. Налчаджян, Ю.А. Клейберг, М.В. Ромм, С.І. Яковенко.

Праці вчених присвячені розкриттю детермінант та вивченню процесу формування соціально дезадаптованої поведінки (В.С. Бітенського, В.А. Глушкова, С.В. Дворяка, Е.Б. Первомайського, В.М. Синицького, Б.Г. Херсонського).

Здобутки вчених стосовно визначення критеріїв соціально дезадаптованої поведінки неповнолітніх, включаючи такі різновиди як: не дисциплінованість, відповідальність, правопорушення, адиктивна поведінка (В.В. Абраменкова, В.Г. Баженов, В.П. Баженова, М.Р. Бітянова, Л.Ф. Бурлачук, М.І. Буянов, І.В. Дубровіна, Е.В. Змановська, В.В. Ковальова, І.В. Крук, Г.Л. Лендрет, А.А. Осипова, О.М. Прихожан, М.В. Савчин, Б.М. Ткач, Г.М. Федоришин та багатьох інших. Водночас на сьогодні недостатньо методичних розробок, які б допомогли психологу грамотно та ефективно будувати роботу з профілактики і корекції психологічної дезадаптації шляхом розвитку самостійності як особистісної якості.

Виклад основного матеріалу. Важливим показником сформованості особистості виступає її самостійність. Це пов'язано з тим, що для дітей-сиріт та дітей, які залишилися без піклування батьків (соціально дезадаптованих), нерідко характерні невпевненість у собі, неусвідомлення власної самоцінності, відсутність життєвої перспективи. У багатьох випадках у них формується комплекс безнадійності та безпорадності. Саме тому набуття самостійності має допомогти здолати такий стан. А.М. Наточій визначає самостійність як складну інтегративну якість особистості, що визначається вмінням свідомо скерувати поведінку, практичну діяльність відповідно до власних поглядів і переконань, долати перешкоди на шляху до реалізації обраної програми життєдіяльності без допомоги з боку інших людей [5].

Серед головних труднощів і недоліків, при роботі з формування самостійності учнів, О. В. Голуб виокремлює такі:

- відсутність належної системності в роботі з виховання самостійності;
- перевагу словесних методів виховання, недостатній вплив на емоційну сферу дитини і на самосвідомість;
- недостатню реалізацію принципу диференційованого підходу у здійсненні завдань формування самостійності [2].

Виховання в молодших школярів самостійності в інтернатних закладах, як свідчить досвід вихователів-майстрів, проходить більш успішно за умов спільної діяльності дитини й дорослого, коли проводиться спеціальна робота для включення мовленнєвого спілкування в самостійну діяльність вихованців, формується „внутрішній план дій” [51].

Спеціалісти у галузі нейробіології особливо підкреслюють той факт, що побудова захисних структур на ранньому етапі розвитку перешкоджає формуванню складних нейронних мереж. Шор пояснює це наступним чином: якщо дитина не має можливості взаємодіяти з емоційно чутливим і чуйним опікуном, утворюючи з ним відкриту динамічну систему, то його кортико-лімбічні структури виявляються невідповідними до прийняття хаотичної динаміки, властивої людським стосункам. “Така система має тенденцію ставати статичною, закритою і оточує себе захисними структурами з метою відгородитися від можливих зовнішніх нападів, які можуть викликати дезінтеграцію і психобіологічні стани, які важко переживаються. Оточена захистами дитина у подальшому уникає всього незнайомого і не відкривається назустріч новому досвіду, який необхідний для “повноцінного розвитку правої півкулі мозку”. А також структурне обмеження у майбутньому негативно позначається на здатності до самоорганізації [4]. Г. Олпорт у якості центрального конструкта, який узагальнює усі аспекти особистісного розвитку, використав поняття “Пропріум самості”. Це позитивна, творча, властивість людської природи: “усвідомлювана як найбільш важлива і центральна”. Різні аспекти самості будучи пропріотичними функціями, у результаті консолідуються і формують “Я”, як об’єкт суб’єктивного пізнання і відчуття.

Першим аспектом розвитку пропріума є тілесна самість. Протягом першого року життя діти починають усвідомлювати свої тілесні відчуття, які, повторюючись, дозволяють дитині відрізнити себе від інших об’єктів. Сформована на цій стадії тілесна самість залишається протягом усього життя опорою самосвідомості. Залишаючись неусвідомлюваною, вона функціонує у вигляді первинних інтерпретацій відчуттів. Друга стадія розвитку пов’язана з іншим аспектом самості – самоідентичності. Відчуття самоідентичності стає найбільш очевидним в період розвитку мови. За допомогою мови дитина усвідомлює себе як певну і постійну особу. Наступна стадія - самоповага, визначається Г. Олпортом як стадія гордості за свої досягнення. Протягом третього року життя у дитини формується почуття гордості *за самостійні дії*. Даний етап розвитку характеризується здатністю дитини самостійно користуватися з предметами. У зв’язку з цим, дії батьків, які *обмежують самостійність*, сприймаються дитиною як

посягання на свою цілісність і автономність. Позбавлення дитини *самостійності* тягне за собою витіснення почуття самоповаги відчуттями сорому і роздратування. До 4-5 років самоповага набуває характер змагальності, що дає змогу дитині відчувати свою значимість і відчувати повагу з боку оточуючих. У період з 4-6 років пропріум людини розвивається за допомогою розширення меж самості. Усвідомленням того, що дитині належить не тільки її тіло, а й певні суттєві елементи оточуючого світу, дає змогу осмислити значення «мій». На цьому етапі розвитку дитина виявляє почуття ревності і власності по відношенню до значущих для нього елементів та об'єктивної дійсності. У цьому ж віці відбувається розвиток ще одного аспекту самості - образу себе. На цій стадії дитина починає співвідносити себе з категоріями поганий-хороший. На даній стадії розвитку у дитини ще недостатньо розвинена свідомість для аналізу цього співвідношення. Вона виникає з здатності дитини слідувати очікуванням оточуючих його дорослих. Між шістьма і дванадцятьма роками у дитини активно розвивається рефлексивне і формальне мислення, смисловий зміст якого визначається абстрактною аргументацією і застосуванням логіки для вирішення повсякденних проблем, що дає змогу дитині раціонально керувати собою. Ця стадія пропріума відображає сильний конформізм, в силу того, що, дитина ще не відчуває себе морально незалежною. У своїх судженнях і вчинках він орієнтується на норми і цінності сім'ї, релігії, однолітків. Підлітковий вік характеризується активним пропріативним прагненням, сутність якого, на думку Г. Олпорта, полягає в постановці перспективних цілей, пошуку шляхів реалізації поставлених завдань, відчутті того, що життя має сенс. Юність і рання зрілість характеризуються новим етапом пошуку самоідентичності та самосвідомості. Даний рівень розвитку досягається людиною лише в зрілості, оскільки реалізація прагнення до самовдосконалення вимагає узагальненого почуття самості, для якого необхідна сформованість *всіх аспектів «Я»*. На заключній стадії розвитку пропріум співвідноситься з унікальною здатністю людини до самопізнання і самоусвідомлення. Цей аспект синтезує всі інші аспекти розвитку і являє собою суб'єктивну сторону «Я», яке усвідомлює об'єктивне «Я» [6]. Поняття “адаптація” – одне з ключових у дослідженні живого організму, оскільки саме механізми адаптації, вироблені в результаті тривалої еволюції, забезпечують можливість існування організму в мінливих умовах середовища. Термін адаптація виник у другій половині XVIII ст. Уведення його у науковий обіг пов'язують з ім'ям німецького фізіолога Ауберта, який використав цей термін для характеристики явищ пристосування чутливості органів зору (або слуху), що виражається у підвищенні чи зниженні чутливості у відповідь на дію адекватного подразника [1]. Адаптація (від лат. *Adapto* – пристосовую) – одне з центральних понять біології. Механізми адаптації підвищують стійкість організму до перепадів температури, до нестачі кисню, змін тиску й інших несприятливих впливів середовища. Термін “адаптація” широко застосовується як теоретичне поняття в психології.

Адаптація – динамічний процес завдяки якому рухливі системи живих організмів, незважаючи на мінливість умов, підтримують стійкість, необхідну для існування, розвитку та продовження роду. Процес адаптації відбувається тоді, коли в системі організм – середовище виникають значні зміни, що забезпечують формування нового гомеостатичного стану, який дає змогу досягати максимальної ефективності фізіологічних функцій і поведінкових реакцій.

Оскільки організм і середовище знаходяться не в статичній, а в динамічній рівновазі, їх співвідношення змінюється постійно. Як і процес адаптації [1]. Адаптаційний процес торкається усіх рівнів організму: від молекулярного до психічної регуляції діяльності. У цьому процесі психічна адаптація відіграє важливу роль.

Психічна адаптація – це процес взаємодії особистості із середовищем, при якому особистість повинна враховувати особливості середовища, й активно впливати на нього, щоб забезпечити задоволення своїх основних потреб і реалізацію значимих ланцюгів. Процес взаємодії особистості й середовища полягає в пошуку й використанні адекватних способів задоволення основних потреб.

Якщо навколишнє середовище виявляє до людини вимоги, а деякі з них важко адаптуються в силу їх особистісних чи вікових особливостей, то в них може розвинутиися відчуття соціальної, психічної і соматичної напруги, а це загроза дезадаптації.

Дезадаптація – це формування неадекватних механізмів пристосування людини до умов навколишнього середовища, порушень в поведінці, конфліктних відносин, психогенних захворювань і реакцій, підвищеного рівня тривожності, негармонійний розвиток особистості.

Однією з важливих проблем сучасної системи освіти є проблема розвитку адаптаційних можливостей особистості і профілактика дезадаптації, а також критичні періоди психічного розвитку.

Адаптація – пристосування дитини до умов та вимог нового середовища. Її результатом є пристосованість як особистісна, що виступає показником життєвої компетентності дитини, її здатності орієнтуватися та впливати на довкілля [1]. Життя плінне, суперечливе, малопередбачуване: не встиг пристосуватися відчуті стабільність існування, як трапляється таке, що докорінно змінює плани, суттєво впливає на самопочуття, змушує пристосовуватися до нового й незвичного.

Сучасне життя на кожному кроці ставить нові вимоги до компетентності підростаючої особистості, її гнучкості, вміння виділяти головне і другорядне здатності до пристосування, а іншому чинити опір, відстоюючи непередбачувані ситуації, проблеми, що потребують вирішення і випробовують дитину на вміння *приймати самостійні рішення*, надавати чомусь-комусь перевагу, відмовляти у прихильності, відстоювати власну точку зору. Адаптація психологічна виступає як процес пристосування особистості до існування у групі з її вимогами та власними потребами, мотивами та інтересами. Здійснюється шляхом освоєння норм і цінностей групи. Актуалізується проблема формування у дитини пристосованості до

життя як здатності бути придатною до повноти проявів, відповідною вимогам сучасного життя [3].

Адаптація соціальна – інтегративний показник стану особистості, який відображає її здатність адекватно сприймати оточуючу дійсність, ставитися до людей, подій вчинків, спілкуватися навчатися, працювати, відпочивати регулювати поведінку відповідно до очікувань інших [3].

Соціальна адаптація (адаптивна діяльність) містить сукупність усіх видів діяльності, що відбуваються одночасно. З одного боку, це зумовлене орієнтувальними потребами пізнання змін у предметній діяльності, встановлення з цією метою необхідних емоційних контактів і відносин, а також оцінювання на підставі цього особистої та суспільної значущості змін, що відбулися. З іншого боку, це здійснювана в діалектичній єдності з оцінювальною діяльністю (та на її основі) корекція поведінки особистості та її предметної діяльності, пов'язаної з перетворенням оточуючого середовища.

Із розуміння єдності орієнтувальної та предметної діяльності логічно випливає пояснення утруднень у адаптації, що відбувається на сучасному етапі науково-технічної революції. Масштаби, тип і значущість змін, що відбуваються, спричинюють утруднення в пізнанні та оцінюванні особистістю суспільної значущості цих змін. А також у виробленні програми адекватної корекції взаємодії особистості та середовища [1].

Біологічна організація людини є тією основою, на якій будується як психічна, так і соціальна діяльність людини, у тому числі й адаптивна. Водночас сама біологічна адаптація або виникає під впливом спадкового механізму людини, що підкріплюється психічною адаптацією, або мотивується психікою людини в процесі відповідної адаптації. І в тому, і в іншому разі причини, що детермінують як біологічну, так і психічну адаптацію, мають соціально зумовлений характер – зміни соціальної дійсності. Крім того, й сама людина є продуктом соціальних відносин. Іншими словами і біологічна, і психологічна адаптація – явища соціально зумовлені, і в цьому розумінні їх можна назвати “соціально-біологічна”, “соціально-психологічна”. Причому детерміновані соціальними причинами явища обох видів адаптації мають соціальний характер. З таких позицій соціальна адаптація (у широкому розумінні) містить зумовлені біологічну та психологічну види адаптації, а також власне соціальну, і є ні чим іншим, як адаптацією людини в цілому.

Проте взаємодія біологічного, психологічного та соціального рівнів в адаптації людини не є однобічно спрямованою. Вона має неоднозначний, складний, діалектично суперечливий і водночас цілісний характер.

Безумовно життєва компетентність, соціальна адаптація, життєвий успіх взаємопов'язані та утворюють причинно-наслідкове коло. Вони стають витокami та причинами, які зумовлюють певний результат, що у свою чергу впливає на подальший перебіг процесів.

Ця думка не нова. Один із засновників наукової психології І. Джеймс розглядав уявлення людини про себе, вплив її на адаптацію. Він писав, що збудником самопочуття для неї є сприятливе чи несприятливе становище у світі, успіх чи невдача. Людина яка за допомогою власних сил досягла

успіху із високим становищем у суспільстві, оточена друзями, не буде ставитися до себе з недовірою. Тим часом особа, яка зазнала підряд кількох невдач, занепадає духом. І тому ускладнюється й ідентифікація, самореабілітація, самореалізація особистості, посилюється невпевненість у собі, що свідчить про неспроможність соціально дезадаптованих осіб “вписатися” в динамічний світ. Тобто в них утруднений процес соціалізації.

Розуміння взаємозв'язків та взаємопереходів процесів адаптації та соціалізації лягло в основу розробки адаптивно-розвиваючої концепції соціалізації. Сутність адаптивно-розвиваючої концепції соціалізації полягає в розгляді соціалізації як взаємодії людини, що триває все її життя, з оточуючим середовищем шляхом адаптації, що змінюють одна одну, у кожній із сфер її життєдіяльності. Усяка адаптація як особлива діяльність людини, що пов'язана із засвоєнням чергової нової соціальної ситуації (суб'єктивно нової для конкретного індивіда), додає їй соціального досвіду (що об'єктивно існує як елемент культури цього суспільства) і тим самим підвищує рівень її соціалізації. Подальша адаптація індивіда, спираючись на новий вищий рівень його соціалізації, відбувається ефективніше, уможливаючи його швидше підняти на чергову сходинку соціалізації. Під час сукупної взаємодії індивіда із соціальним середовищем (а отже, і впливу індивіда на суспільство в напрямку задоволення своїх соціальних потреб) здійснюються зміни в суспільстві в бік більшої орієнтації на людину, сукупність її соціальних інтересів. На нашу думку, викладена концепція соціалізації створює передумови для найповнішого та найадекватнішого розкриття місця й ролі виховання в процесі становлення особистості, дає змогу скоригувати (а в чомусь по-новому визначити) цілі й функції виховання на сучасному етапі розвитку нашого суспільства.

Насамперед слід урахувати, що адаптивно-розвиваюча концепція спирається на взаємодію біологічного, психологічного та соціального механізмів адаптації, що дає змогу орієнтуватись у виховних впливах на цілісну людину з урахуванням конкретних станів та відхилень на кожному з рівнів. Ця модель соціалізації охоплює всі сфери життєдіяльності індивіда, вона практично збігається за структурою з основними напрямками виховання. Тим самим створюється можливість для найповнішої реалізації одного з найважливіших принципів організації виховання – комплексності.

До того ж можливість орієнтувати форми та методи виховання згідно з різними періодами соціалізації індивіда повніше забезпечить підхід до організації виховання.

Адаптивно розвиваюча модель соціалізації на сонові механізму засвоєння нових соціальних ситуацій орієнтує на виховання творчої мобільної особистості, що особливо важливо в період кардинальних змін в усіх сферах життя суспільства [1].

З урахуванням того, що завдяки успішній соціалізації можна забезпечити такий розвиток та взаємодію людини та суспільства, що найбільшою мірою спрямовані на самореалізацію індивіда забезпечення взаємодії між людьми шляхом соціальних ролей, а також збереження суспільства передаванням

новим членам цінностей та взірців поведінки, роль виховання можна визначити такими функціями:

1. Разом з іншими інститутами соціалізації сприяти створенню в суспільстві умов для успішного розвитку соціалізації.

2. У результаті виховання є одним з найважливіших засобів реалізації та оптимізації процесу соціалізації, як цілеспрямоване керування процесом розвитку особистості.

Воно частина процесу соціалізації, що відбувається під певним педагогічним контролем. Створення умов для цілеспрямованого систематичного розвитку людини як суб'єкта діяльності, як особистості та індивідуальності й становить те головне, що надає вихованню гуманістичного характеру. Соціалізація ж, у свою чергу, долучаючи індивіда до соціокультурних цінностей, створює практичне середовище духовний та предметний простір виховання, надаючи тим самим вихованню реального життєвого змісту.

На завершення підкреслимо, що адаптивно-розвиваюча модель соціалізації спирається на знання про соціальні механізми адаптації людини, критерії та методику оцінювання ефективності її розвитку. Регулярні конкретно-соціологічні виміри результативності розвитку адаптації дають змоги коригувати розвиток процесу соціалізації.

Висновки. Отже, зробимо деякі узагальнення та висновки. Подолання дезадаптації є складним соціально-психологічним процесом для якого характерними є діалектично суперечлива єдність трьох рівнів адаптивної поведінки: біологічного, психологічного та соціального при визначальній ролі самостійності як ключової інтегративної особистісної якості, яка слугує основою забезпечення адаптивних процесів.

Адаптація є спричиненою змінами у взаємодії особистості із оточуючим середовищем та діяльністю, пов'язаною із оптимізацією цієї взаємодії шляхом відстоювання своєї позиції та вибудовування власного психологічного простору особистості. Адаптація є складовим елементом механізму соціалізації, що відбувається як сукупність адаптацій до різноманітних життєвих ситуацій, під час яких нарощується соціальний досвід, засвоюються норми та цінності формуються нові особистісні компетентності, які пов'язані із самостійністю як системною якістю особистості: внутрішньою мотивованістю, здатністю вибудувати власні психологічні межі, свободою та відповідальністю, здатністю примасти самостійні рішення.

Список використаних джерел

1. Актуальні проблеми теорії і практики соціальної роботи на межі тисячоліть: монографія /В.П. Андрущенко, В.П. Бех, М.П. Лукашевич, І.І. Мигович. – К.: УДЦССМ, 2001. – Кн.1. – С. 50-52.

2. Голуб О.В. Формування самостійності учнів початкових класів школи-інтернату для дітей-сиріт / О.В.Голуб// Теоретичні питання культури, освіти та виховання: зб. наук. праць Київського національного лінгвістичного університету / [За заг. ред. М. Б. Євтуха]. – К.: КНЛУ, 2003. – Вип. 24. – С. 194-197.

3. Грись А.М. Теорія і практика підготовки психологів до роботи з соціально дезадаптованими неповнолітніми: монографія / А. М. Грись. – К.: Геопронт, 2013. – 280 с.

4. Догерти Н.Дж., Вест Ж.Дж. Матрица и потенциал характера: С позиций архетипического подхода и теорий развития: В поисках неиссякаемого источника духа. Пер. с англ. М.: Когито-Центр, 2014. – 400 с.

5. Наточій А.М. Соціально-педагогічна реабілітація вихованців загальноосвітніх шкіл-інтернатів: навчально-методичний посібник /А.М. Наточій. – Миколаїв: Вид-во “ІЛІОН”, 2004. – 180 с.

6. Теория личности Г. Олпорта // Психология личности в 2тт. Т.1. – М. – 2006. – С. 445-453.

References

1. Aktualni problemy teorii i praktyky sotsialnoi roboty na mezhi tysiacholit: monohrafiia /V.P. Andrushchenko, V.P. Bekh, M.P. Lukashevych, I.I. Myhovych. K.: UDTsSSM, 2001, Kn.1, 50-52.

2. Holub O.V. (2003). Formuvannia samostiinosti uchniv pochatkovykh klasiv shkoly-internatu dlia ditei-syrit / O.V.Holub // Teoretychni pytannia kultury, osvity ta vykhovannia: zb. nauk. prats Kyivskoho natsionalnoho linhvistychnoho universytetu / [Za zah. red. M. B. Yevtukha]. K.: KNLU, Vyp. 24, 194-197.

3. Hrys A.M. (2013). Teoriia i praktyka pidhotovky psykhologiv do roboty z sotsialno dezadaptovanymy nepovnoolitnyny. K.: Geoprint, 280 s.

4. Dogerti N.Dzh., Vest Zh.Dzh. (2014). Matrica i potencial haraktera: S pozicij arhetipicheskogo podhoda i teorij razvitija: V poiskah neissjakaemogo istochnika duha. Per. s angl. M.: Kogito-Centr, 400 s.

5. Natochii A.M. (2004). Sotsialno-pedahohichna reabilitatsiia vykhovantsiv zahalnoosvitnikh shkil-internativ: navchalno-metodychnyi posibnyk. Mykolaiv: Vyd-vo “ILION”, 180 s.

6. Teorija lichnosti G. Olporta (2006). Psihologija lichnosti v 2tt. Vol.1. M., 445-453.

Павлюк М.М., Близнюк Т.А. Развитие самостоятельности как фактора преодоления дезадаптации личности. В статье рассмотрена роль самостоятельности как личностного качества в процессе преодоления дезадаптации личности. Определено, что в дезадаптированных лиц сформирован комплекс безнадежности и беспомощности, которые являются крайним вариантом проявления несамостоятельности личности.

Обосновано мнение о том, что целенаправленное развитие самостоятельности личности как интегративного качества может помочь преодолеть состояние дезадаптации и направить личность в социально приемлемое русло, а также в целом способствовать процессу социально-психологической адаптации. Механизмами развития самостоятельности в направлении улучшения качества адаптивных процессов: развитие внутренней мотивации личности, осознания собственной самооценности, возможности выбора, способности принимать самостоятельные решения, ответственности, наличие жизненной

перспективы, способствующие сознательному руководству собственным поведением, практической деятельностью в соответствии с собственными взглядами и убеждениями. Сформированность этих механизмов позволит успешно преодолевать препятствия и трудности на пути к реализации выбранного способа жизни личности и гармонично выстраивать межличностное взаимодействие с другими людьми на основе сформированного собственного психологического пространства жизнедеятельности. Раскрыто новое понимание самостоятельности как фактора преодоления дезадаптации через контекст критических периодов личностного развития, которые выдвигают новые требования к разному рода компетентностям: аутопсихологической, познавательной, предметной, межличностной, внутригрупповой, технологической и кросскультурной, обеспечивающих способность отстаивать свою точку зрения и принимать самостоятельные решения.

Ключевые слова: дезадаптация, самостоятельность, адаптация, самостоятельные решения, компетентности.

Pavliuk M.M., Bliznyuk T.A. Development of independence as a factor in overcoming the disadaptation of the individual. *The article examines the role of independence as a personal quality in the process of overcoming personal disadaptation. It is determined that a complex of hopelessness and helplessness is formed in the disadapted persons, which are the extreme variant of the manifestation of the personality's lack of autonomy. The author substantiates the view that the purposeful development of the individual's independence as an integrative quality can help overcome the state of disadaptation and direct the person into a socially acceptable channel, and also generally contribute to the process of social and psychological adaptation. The mechanisms of development of independence in the direction of improving the quality of adaptive processes: the development of the internal motivation of the individual, the realization of one's own self-worth, the choice, the ability to make independent decisions, responsibilities, the existence of a life perspective, conducive to conscious management of one's own behavior, practical activity in accordance with one's own views and beliefs.*

The formation of these mechanisms will successfully overcome obstacles and difficulties on the way to realizing the chosen way of life of the person and harmoniously build interpersonal interaction with other people on the basis of the formed psychological life space. A new understanding of independence as a factor in overcoming disadaptation through the context of critical periods of personal development is revealed. New requirements are put forward for various competencies: autopsychological, cognitive, subject, interpersonal, intragroup, technological and cross-cultural, providing the ability to defend one's point of view and make independent decisions.

Key words: disadaptation, independence, adaptation, independent decisions, competence.